

LÄHDEKIELI KIELENOPPIMISEN APUNA

ANNEKATRIN KAIVAPALU

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOSSA
17. JOULUKUUTA 2005

Meillä kaikilla on henkilökohtaisia kokemuksia vieraiden kielten opiskelusta. Kaille on tuttu myös ilmiö, että vierasta kieltä puhuessa äidinkieli pyrkii muokkaamaan kielen käyttöä joka tasolla, ääntämisestä hienoimpiin merkityseroihin. Toisaalta voimme helposti huomata, kun äidinkielitämme puhuu ihminen, jolle se on vieras kieli.

Äidinkielen eli lähdekielen vaikutusta toisen ja vieraan kielen oppimiseen on tutkittu runsaasti. Aihe on todennäköisesti toisen ja vieraan kielen oppimisen tutkimuksessa saanut eniten huomiota mutta tuottanut vähiten selviä tuloksia. Viimeisten neljänkymmenen vuoden lukuisista tutkimuksista huolimatta ei ole selvyttä siitä, milloin, missä, missä muodossa ja missä määrin lähdekieli vaikuttaa toisen ja vieraan kielen osaamiseen. Ei ole myöskään yksi-

mielisyyttä siitä, mitä lähdekielen vaikutus oikeastaan tarkoittaa.

Ristiriitaisille tutkimustuloksille lähdekielen vaikutuksesta on monia selityksiä: ilmiön äärimmäinen kompleksisuus, tutkimisen keskittyminen suurimpiin indoeurooppalaisiin kieliin, yhteisen teoreettisen ja metodologisen viitekehyksen puuttuminen ja lähdekielen positiivisen vaikutuksen väheksyminen. Lähdekielen vaikutuksen kuten monen muunkin kysymyksen selvittely on keskittynyt suurimpien indoeurooppalaisten kielten tutkimukseen, eivätkä tulokset ole aina sovellettavissa muihin kieliin. Myös vaihteleva terminologia ja määritelmien runsaus saattavat ratkaisevasti vaikuttaa tutkimusalalla saatuihin vastakkaisiin tuloksiin.

Toisen ja vieraan kielen oppimisen tutkimushistoriassa oletukset lähdekielen vaikutuksesta kohdekielen oppimiseen ovat vaihdelleet sen mukaan, millaisista teoreettisista perusteista lähtien asiaa on pohdittu. Suhtautuminen lähdekielen vaikutukseen

▷

on vaihdellut samoin ääripäästä toiseen: kokonaan ilmiön olemassaolon kieltämisestä näkemykseen lähdekielen vaikutuksesta kaikkien oppijan ongelmien selittäjänä. Vaikka lähdekielen osuudesta kielenoppimisprosessissa on esitetty vastakkaisia näkemyksiä eri aikoina, toisen ja vieraan kielen oppimisen tutkimuksessa ollaan tällä hetkellä yksimielisiä siitä, että oppijan- kielessä esiintyy systemaattisia eroja, jotka riippuvat muun muassa erilaisista lähde- ja kohdekielen välisistä suhteista. Mitä lähempänä lähde- ja kohdekieli ovat toisiaan, sitä nopeammin kohdekieli opitaan, varsinkin oppimisen alkuvaiheessa. Typologisesti tai geneettisesti läheiset kielet ovat siis toisen ja vieraan kielen oppimisessa eri asemassa kuin etäiset kielet.

Oppimisen vaikeus ei kuitenkaan ole suoraan rinnastettavissa kielten typologiseen etäisyyteen. Monet pienet eroavuudet saattavat osoittaa ratkaisevan vaikeiksi läheistenkin kielten välillä. Kielten kuvailtavissa olevan typologisen etäisyyden ei myöskään tarvitse olla sama asia kuin kielenoppijan tajuama etäisyys, oppijan käsitys tai havainto lähde- ja kohdekielen välisestä etäisyydestä. Vieraan kielen oppimisen kannalta jälkimmäinen saattaa olla paljon ratkaisempaa kuin typologinen etäisyys. Eri mieltä taas ollaan lähdekielen vaikutuksen ulottuvuuksista toisen ja vieraan kielen oppimisessa: millä alueilla ja missä oppimisvaiheessa lähdekieli vaikuttaa, missä ei.

Kaikista kielen osajärjestelmistä on toistaiseksi skeptisimmin suhtauduttu morfologisten rakenteiden siirtomahdollisuuksiin. Oppijan lähdekielen mahdollisina vaikutusaloina alan teoreettinen, pääosin englanninkielinen tutkimus luettelee tavallisesti vain fonologian, syntaksin ja semantiikan. Morfologiaa on käsitelty joskus alana, joka on kokonaan immuuni siirtovaikutukselle. Jos morfologinen lähdekielen vaikutus mainitaankin, sen katsotaan olevan harvi-

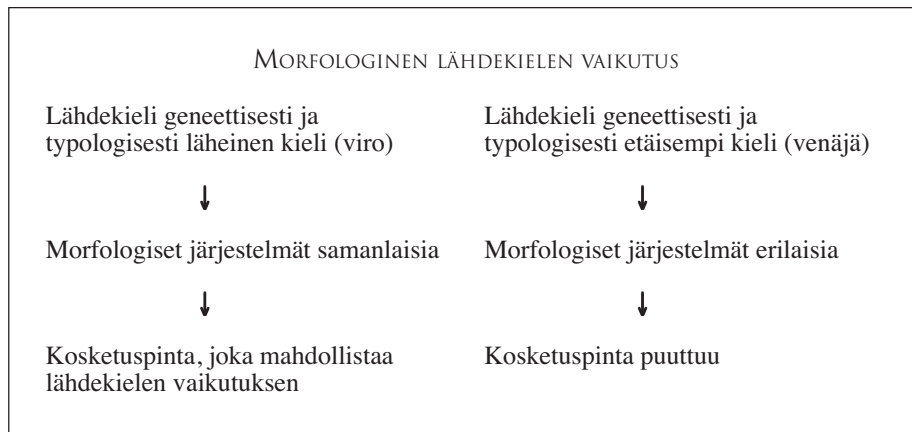
naista, eikä siitä juuri löydy esimerkkejä. Syynä siihen on se, että morfologisesti mutkikkaiden kielten oppimista on tutkittu vähän, ja tällöinkin oppijoiden lähdekieli on usein ollut morfologisesti köyhä kieli, josta ei ole ollut siirrettävää kohdekieleeseen. Tältä pohjalta väitetään jopa toisinaan, ettei lähdekielen vaikutus morfologiassa ole mahdollista lainkaan.

On myös todettava, että tutkimuksessa on tähän saakka keskitytty lähinnä lähdekielen negatiiviseen vaikutukseen ja positiivinen vaikutus on saanut sängen vähän huomiota. Myös virolais-suomalaisessa kontrastiivisessa kielentutkimuksessa puhutaan yleensä vain interferenssistä eli negatiivisesta lähdekielen vaikutuksesta, vaikka viron vaikutus suomen kielen oppimiseen saattaa olla sekä positiivista että negatiivista. Koska vertailevat, useampaan kuin yhteen lähdekieleeseen pohjautuvat lähdekielen vaikutuksen tutkimukset ovat pikemmin poikkeus kuin sääntö, ei ole yllättävää, että mahdollinen agglutinatiivisen morfologian samanlaisuuksien aiheuttama oppimista ja prosessointia helpottava vaikutus on jäänyt huomaamatta. Aikaisemmissa tutkimuksissa on sängen vähän huomiota saanut myös morfologisen siirtovaikutuksen yhteistoiminta muiden taivutuksen tuloksiin vaikuttavien tekijöiden kanssa. Lähdekielen vaikutus ei ole morfologiassakaan irrallinen ilmiö, vaan yksi tekijä muiden joukossa.

Edellytyksenä sille, että lähdekieli vaikuttaa morfologian alueella, on lähde- ja kohdekielen morfologisten järjestelmien kosketuspinta: molemmissa kielissä on oltava jotain, joka oppijan mielessä on siirrettävissä. Kun lähdekieli ja kohdekieli ovat geneettisesti ja typologisesti läheisiä ja morfologiset järjestelmät ovat ainakin osittain samanlaiset, on lähdekielen morfologisen vaikutuksen mahdollisuus suuri. Kun lähdekieli on typologisesti etäisempi ja

poikkeaa morfologiselta järjestelmältään opittavasta kielestä, morfologinen siirtovai-
kutus ei ole mahdollista, koska puuttuu

väylä, jonka kautta siirto voisi tapahtua
(kuvio 1).

Kuvio 1. Morfologinen lähdekielen vaikutus geneettisesti ja typologisesti läheisen sekä geneettisesti ja typologisesti etäisemmän kielen oppimisen näkökulmasta.

Virolaisten suomen kielen oppiminen ja suomalaisten oppima viro tarjoavat siis monia mahdollisuuksia tarttua lähdekielen vaikutuksen selvittämiseen kansainvälisesti sängen vähän tutkitulla morfologian alueella. Työni tavoitteena olikin sijoittaa läheisen sukukielen vaikutuksen tutkiminen yleisempään lähdekielen vaikutuksen tutkimisen kontekstiin. Vaikka käsittelemme tutkimuksessani viron- ja venäjänkielisten suomenoppijoiden nominitaivutuksen oppimista, se on vain esimerkki, jonka avulla pyrin pääsemään lähemmäksi lähdekielen morfologisen vaikutuksen olemusta.

Vaikka viron ja suomen taivutusjärjestelmät myös eroavat monelta osalta toisistaan, kahden lähisukukielen rakenteita vertailemalla on kuitenkin helppo löytää esimerkiksi nominien monikkotaivutuksessa kosketuspinta, jonka kautta lähdekieli saattaisi vaikuttaa. Viron ja suomen sanojen sanavartaloiden ja taivutuksen erilaisuuden

tai samanlaisuuden perusteella muodostuu neljä ryhmää sanoja.

- 1) Sanat, joilla on virossa ja suomessa samanlainen tai erittäin läheinen vartalo ja monikon partitiivissa, illatiivissa ja elatiivissa ainakin yksi samalla tavalla taipuva rinnakkaismuoto (lukuun ottamatta sijapäätteitä, varsinkin illatiivin päätettä) (SVST):

sm. *laine* *laineita*
laineisiin ~ -hin *laineista*

vir. *laine* *laineid*
laineisse *laineist*

- 2) Sanat, joiden vartalo on virossa ja suomessa erilainen mutta jotka taipuvat monikon partitiivissa, illatiivissa ja elatiivissa samalla tavalla (EVST):

sm. *patsas* *patsaita*
patsaisiin (-hin) *patsaista*

vir. *kitsas* 'kapea' *kitsaid*
kitsaisse *kitsaist*

- 3) Sanat, joilla on virossa ja suomessa samanlainen vartalo mutta joiden taivutus on erilaista (SVET):

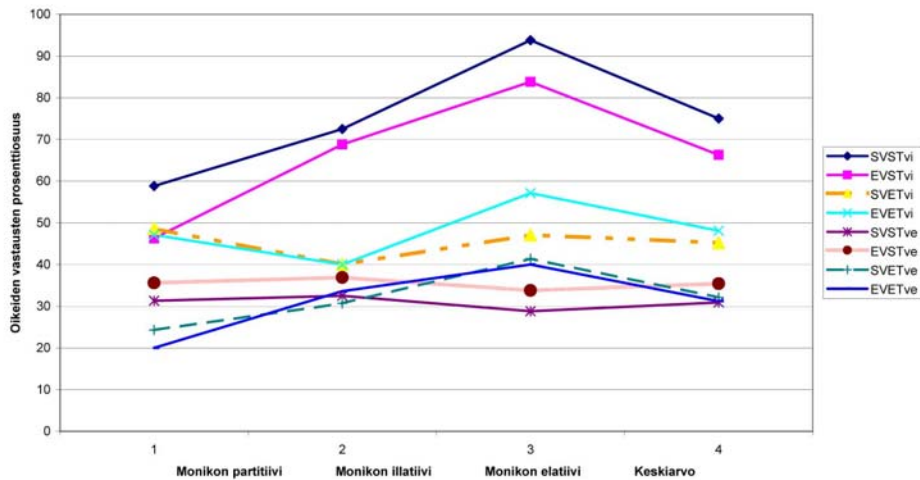
sm.	<i>koulu</i>	<i>kouluja</i>
	<i>kouluihin</i>	<i>kouluista</i>
vir.	<i>kool : kooli</i>	<i>koole</i>
	<i>koolidesse</i>	<i>koolidest</i>

- 4) Sanat, joilla sekä vartalo että taivutus ovat erilaisia (EVET):

sm.	<i>veistos</i>	<i>veistoksia</i>
	<i>veistoksiin</i>	<i>veistoksista</i>
vir.	<i>skulptuur</i>	<i>skulptuure</i>
	<i>skulptuuridesse</i>	<i>skulptuuridest</i>

Kahden ensimmäisen sanaryhmän, virossa ja suomessa samalla tavalla taipuvien

sanojen taivutuksen pitäisi olla vironkielille suomenoppijoille helpointa, jos positiivinen lähdekielen vaikutus taivutusmorfologiassa toimisi. Näiden sanaryhmien osalta on rakenteellisen samanlaisuuden lisäksi olennaista myös psykolingvistinen samanlaisuus: vironkieliset suomenoppijat ovat hahmottaneet virossa ja suomessa samalla tavalla taipuvat monikkomuodot keskenään samanlaisemmiksi kuin muut monikkomuodot. Kielenoppijoiden käsitys viron ja suomen monikkumuotojen läheisyydestä ja etäisyydestä on siis melko lähellä monikkumuotojen rakenteellista läheisyyttä ja etäisyyttä. Lähdekielen vaikutus heijastuu selvästi vironkielisten suomenoppijoiden kirjallisen irtosanatestin taivutustuloksissa (kuvio 2).

Kuvio 2. Vironkielisten (n = 30) ja venäjänkielisten (n = 30) suomenoppijoiden kirjallisen irtosanatestin taivutustulokset sanaryhmittäin.

Muihin testattaviin sijamuotoihin verrattuna erittäin hyvät elatiivitulokset ja samalla suhteellisesti heikot partitiivitulokset ovat todistus siitä, että positiivinen lähdekielen vaikutus toimii vahvimmin tilanteessa, jossa kohdekielen taivutuksen kannalta sopivan lähdekielen mallin kanssa ei ole kilpailemassa muita taivutustuloksiin vaikuttavia tekijöitä. Lähdekielen vaikutus ei ole siis irrallinen ilmiö, vaan se toimii taivutusprosessissa yhteistoiminnassa ja kilpailun seuraavien tekijöiden kanssa:

- 1) morfofonologisen vihjeen vahvuus
- 2) kohdekielen taivutuksen kompleksisuus
- 3) kohdekielen taivutusmallin produktiivisuus ja frekvenssi
- 4) taivutettavan sanan ominaisuudet (sanana pituus, tuttuus oppijalle, sanan todellisuus tai keinoitekoisuus, sanafrekvenssi).

Kirjallisessa irtosanatestissä esiintyneet suuntaukset saivat lisävahvistusta kaikissa muissa tutkimukseni tehtävätyypeissä, sekä suullisessa irtosanatestissä että kirjallisissa kertomuksissa.

Lähdekielen vaikutus ilmeni myös oppijoiden taivutusstrategioiden valinnassa: strategioiden jakauma oli eri lähdekieliä puhuvilla oppijoilla erilainen. Samanlaisesta, ensisijaisesti sääntöjen avulla taivuttamiseen pohjautuvasta opetusperinteestä huolimatta vironkieliset suomenoppijat olivat venäjänkielisiä oppijoita paljon alttiimpia turvautumaan sekä lähde- että kohdekielen mallisanojen analogiaan. Vironkielisten aloittelevien oppijoiden prosessoinnissa oli lähde- ja kohdekielen analogian lisäksi olennaista sääntöjen avulla taivuttaminen. Sääntöjä hyödynnettiin enemmän opintojen alkuvaiheessa ja varsinkin testisanoissa, joissa on vahva morfofonologinen vihje ja helppo taivutus. Vironkieliset aloittelevat

oppijat myös yhdistivät lähde- ja kohdekielen koodeja. Venäjänkieliset suomenoppijat puolestaan lähtivät prosessoinnissaan ensisijaisesti opituista säännöistä, ja kohdekielen mallisanojen analogiaan turvaututtiin vasta silloin, kun sääntöjen avulla taivuttaminen ei onnistunut. Mielenkiintoinen sääntöjen ja proportionaalisen analogian yhdistelmä oli se, että testisano sijoitettiin analogian perusteella tiettyyn taivutustyyppiin (paradigmaan) ja taivutettiin sen jälkeen tämän taivutustyyppiin sääntöjen avulla.

Positiivinen lähdekielen vaikutus ilmeni selvimmin vironkielisten edistyneiden oppijoiden prosessoinnissa. Vironkielisten edistyneiden oppijoiden taivutustulokset osoittivat myös selvästi, että kun kohdekieltä osataan paremmin, lähdekielen positiivinen vaikutus lisääntyy ja negatiivinen vaikutus vähenee. Kyse ei ole siis niin paljon siitä, väheneekö vai lisääntyykö lähdekielen vaikutus kohdekielen osaamisen lisääntymisen myötä, vaan pikemminkin siitä, ovatko lähde- ja kohdekielen järjestelmät oppijoiden kielitajussa jo erillään vai vielä päällekkäisiä. Aloittelijoiden lähde- ja kohdekielen järjestelmät muistuttavat akvarellimaalausta vaahteran lehdestä, jota aikoinaan toisella luokalla kuvaamataidon tunnilla piirrettiin. Märällä paperilla eri värit sulautuivat toisiinsa ja muodostivat etukäteen arvaamattomia kuvioita. Vasta maalauksen kuivumisen jälkeen piirrettiin kynällä lehtiruodit, jotka antoivat ensisilmäyksellä kaoottiselle kuvalle rakenteen.

Lähdekielen vaikutus toimii siis kohdekielen taivutusprosessissa yhteistoiminnassa muiden taivutustuloksiin vaikuttavien tekijöiden kanssa useissa yhteyksissä, eri tilanteissa ja olosuhteissa eri tavalla. Läheisten sukukielten, kuten viron ja suomen, taivutusmorfologiassa lähdekielen vaikutus kohdekielen omaksumiseen osoittautui huomattavasti myönteisemmäksi kuin aikaisempien tutkimustulosten perusteella on

voitu todeta. Tämä tulos on sovellettavissa myös suomalaisten viron kielen oppimiseen ja läheisten sukukielen oppimiseen yleisemminkin.

Läheisen sukukielen positiivista vaikutusta kohdekielen taivutusmorfologian omaksumiseen olisi syytä hyödyntää tähänastista enemmän luokkahuoneopetuksessa. Myös kielitietoisuuden ja oppimisstrategioiden tuntemuksen lisääminen myötävaikuttaa taivutusprosessin tuloksellisuuteen.

Vaikka lähdekielen vaikutus on vain yksi tekijä monien taivutusprosessia muokkaavien tekijöiden joukossa, sillä on läheisen sukukielen taivutusmorfologian oppimisessa muita tekijöitä olennaisempi tehtävä. Morfologia ei ole ainoastaan nominien

monikkotaivutusta eikä vieraan kielen oppiminen pelkästään morfologian oppimista. Kuitenkin on tärkeää tutkia kahden läheisen sukukielen keskinäistä vaikutusta kielenoppimiseen, jotta ei tarvitsisi todeta virolaisen abiturientin tapaan:

»Soome keel on üldiselt väga lihtne ja lihtsa ülesehitusega, aga kui sa ikka tunnis mitte midagi ei kuula ja tegeled oma asjadega, siis võib see keel olla nii lihtne, kui tahab, aga lihtsalt midagi ei oska!»

'Suomen kieli on yleensä erittäin yksinkertainen ja sillä on yksinkertainen rakenne, mutta jos et kuuntele tunnilla mitään ja puuhaat omia asioitasi, kieli voi olla niin yksinkertaista kuin haluaa, mutta et osaa yksinkertaisesti mitään!' ■

ANNEKATRIN KAIVAPALU *Lähdekieli kielenoppimisen apuna*. Jyväskylä Studies in Humanities 44. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2005.

Suomen kieli, kielten laitos, PL 35 (Seminaarinkatu 15), 40014 Jyväskylän yliopisto
Sähköposti: *ankaivap@campus.jyu.fi*